

Czigány Lóránt

KOSSUTH TELESZKÓPJA

Ha egyszer közzéteszik majd Kossuth teljes levelezését, leveleit talán több kötetben kell kiadni, mint Kazinczyét. Kossuth ugyanis hosszú élete alatt, ha lehet, még kiterjedtebb levelezést folytatott, mint Kazinczy, különösen az emigrációs években. A levelek gyakran Angliában bukkannak elő, s Londonban nincsen magára valamit is adó, autográf kéziratokkal kereskedő antikvárius, aki kérésre rövid időn belül ne tudna Kossuth-kéziratot szerezni. Ezek általában rövid köszönőlevelek. A nagyobb gyűjtemények a *Sothely*-s-hez kerülnek, s borsos áron szoktak elkelní. Idehaza elég, ha fel-lapozzuk a *Magyar Nemzet* hír- vagy levelezési rovatát, hogy meggyőződünk, évente többször esik szó valamelyik külhonos magyar gyűjtő hazai múzeumnak adományozott Kossuth-leveleiről.

Mivel az időről időre előbukkanó Kossuth-relikviák a történész számára legtöbbször efemer jellegűek (bár a mikrofilológusnak feltáratlan kincseshánya!), Kossuth teljes levelezésének megjelentetésére alig van remény, hiszen ÖSSZES MUNKÁI-nak kiadása egyébként is lassabban készül, mint a sokat emlegetett Luca széke. Az is igaz továbbá, hogy az előkerülő anyag alig-alig módosítja azt az empátiával megrajzolt öregkori Kossuth-portrét, amit a már szintén öregedő Szekfű Gyula készített (KOSSUTH-EMLEKKÖNYV, 1952).

Néhány évvel ezelőtt az szerencsés véletlen folytán olyan új dokumentumokra bukkantam, melyek adalékot nyújtanak nemcsak az öregedő Kossuth portréjához, hanem az egyik legszínesebb egyéniségű honvédtiszt, Mednyánszky Sándor ezredes (1816–1875) emigrációs tevékenységéhez is, akinek még csak a nevét sem ismeri a MAGYAR ÉLETRAJZI LEXIKON (2. köt., 1969).

Egy Peter Summers nevű tanárember, amikor nyugállományba került, a nyugdíjassnapok egyhangúságát azzal vélte enyhíteni, hogy felszámolta értékes könyvgyűjteményét, s a családi iratokat rendezgette. Bibliofil ember lévén, Summers úr jól tudta, hogy a gyűjtemény akkor kerül a legjobb kezekbe, ha maga gondoskodik erről. Még inkább vonatkozik ez persze a családi iratok közül előbukkanó ritkaságokra, hiszen angol kéziratgyűjtőt aligha érdekelnék az ott lappangó Kossuth-levelek s az angol ember számára kimondhatatlanul sok mássalhangzóval írt Mednyánszky levelei. Pedáns tanárember lévén, Summers úr megállapította az ENCYCLOPAEDIA BRITANNICÁ-ból, hogy ez a „Louis Kossuth” sokkal fontosabb szerepet játszott Magyarország történetében, mint ő maga vélte volna, ellenőrizetlen családi legendák alapján. Mivel Summers úrnak semmilyen magyar kapcsolatai nem voltak, 1984 elején írt tehát a BBC magyar adása igazgatójának, Siklós Istvánnak, hogy érdekelné-e a BBC-t a levelezés, illetve segítene-e neki abban, hogy a kéziratok megfelelő kezekbe kerüljenek.

Boldogult atyai jó barátom, a történész Iványi-Grünwald Béla halála óta az angol-magyar kulturális kapcsolatok „ügyeletes” szakértőjének tisztét akkoriban én töltöttem be a BBC-nél, s így az én dolgom lett, hogy az anyagot megvizsgáljam, s ha eredeti és érdekes, ismeressem, legelőször ott, a rádióban. Mit tagadjam, a kíváncsiság és a kudartól való félelem vegyes érzésével ültem kocsiba, hogy az oxfordi grófságban

megtaláljam azt a parányi falut, melyet csak a környék legrészletesebb térképei tüntetnek fel, nem messze Dorchestertől, melynek vizont ősi, 635-ben alapított apátsága igen fontos normann művelődéstörténeti emlék.

A vidékies esendben elfogyasztott egyszerű ebéd után Summers úr dolgozószobájába invitált, s élém helyezett egy súlyosnak tűnő paksamétát. A paksaméta négy levelet és két fényképet tartalmazott időrendbe szedve. Az első Kossuth magyar nyelvű, kétoldalas autográf levele volt, a címzett ismeretlen, de, mint megállapítottam, Mednyánszky Sándornak szólt, Londonból 1860. december 9-i dátummal. Ezt még a terveket szövö Kossuth írta, éppen ágyúvásárlásban kéri hűséges törzstisztje véleményét, illetve segítségét. A levél elején ott találjuk azt a sajátos kossuthi retorikát, mellyel tízenkét évvel korábban egy országot tartott lázban.

12 Regent's Park Terrace
London, November 12, 1860

Kedves Barátom!

Szükség törvényt ront. Ha lövésre kerül a dolog, oly ágyúból fog lőni a magyar, aminő lesz. De sokkal eleve nebb emlékezetében lesz, hogy mennyi bajunk volt 1849. fegyvereink tarka különfélesége miatt, mintsem egyet nem értene velem, hogy ha egyszer egy systemát elfogadunk, annak kaptájára kell ütnünk a tüzér szervezetet. Azért nemcsak hír után, de minden elővigyázattal kell eljárunk abban, hogy minő systemát fogadunk el.

En tudakozásokba bocsátkoztam úgy a Whitworth, mint egyéb ágyúk iránt.

Olvassa el kérem az ide rekesztett levelet (mellyet vissza várok).

A Whitworth ágyú iránt kétségek vannak támasztva a *Morning Chronicle* júl. 31-én és október 29-én megjelent két cikk alapján.

Az utóbbit megkaptam és ide rekesztve küldöm – de a júliusit, a fontosabbat, nem tudtam megszerezni.

Kérem, tegye meg azt a szívességet, nézzen ennek utánna – ha másutt nem, a *Chronicle* hivatalában bizonyosan lesz legalább egy példány átoltvasásra, s jegyzék vételre, és talán annak nyomán tudni lehetend azt is, hová kell fordulnunk biztos felvilágosítás végett ez ágyúk jósága iránt.

Az Armstrong ágyúkról nagy magasztalást láttam a chinai hadjárat reporterjétől: a mai *Times*ban pedig Armstrong igen acceptabilis árról beszél – egy 12 fontos mintegy 113 £- Ismeri ennek előnyeit részletekben, s constructióját?

Szíves tisztelettel barátja

Kossuth

A levél nemcsak a magabiztos, tüzes kossuthi argumentáció szép példája, hanem azt is elárulja, hogy Kossuth a technológia fejlődését is figyelemmel kísérte. Igaz, hogy az 1859. évi olasz–francia–osztrák háború nem hozta meg a kívánt eredményt a biztató előjelek ellenére sem (Kossuth megállapodása III. Napóleonnal Párizsban, majd a Magyar Nemzeti Igazgatóság létrehozása, mely emigráns kormánynak számít, s melynek hadserege is lesz, amikor Genovában megalakul a Magyar Légión III. Napoleon villafrancai „árulása”, a fegyverszünet után. De az 1860. év új izgalmat hoz: március 15-ét először ünneplik nyilvánosan Pest-Budán, s ami a legfontosabb: Garibaldi „a marsalai ezer”-rel partra száll Szicíliában (hadsegédjei Türr István), és elfoglalja Palermót, majd Nápolyt. Az ország visszhangzik az „Éljen Kossuth!”, „Éljen Garibal-

dül"-féle jelszavaktól. Amikor Kossuth az itt közölt levelet megírta, már folytak a tárgyalások a hazai ellenállási szervezetek és az emigráció között a fegyveres felkelésről. Hát hogyne fogalmazott volna Kossuth felhevülve a sorsdöntő pillanatban: „*Ha lövésre kerül a dolog, olly ügyühöl fog lóni a magyar, aminő lesz!*”

Ami csodálatos, s ami Kossuth zsenialitását dicséri, hogy a legnagyobb izgalmak közepette is képes volt figyelemmel kísérni a haditechnika fejlődését. Az Armstrong-rendszerű (viszonylag) gyorstüzelő (*breech-loading*) ágyút ugyanis csupán 1854-ben vették be, s noha az 1860 évi kínai hadjáratban sikeresen alkalmazták, ahogy erről Kossuth is olvasott, az angol felső vezetés vonakodott rendszeresíteni, erre csak 1882-ben került sor, bár a kontinensen egyáltalán nem idegenkedtek a *breech-loading system*-től. Ezenfelül a régi technológiával készített (öntött) ágyúk már a krími háborúban sok bajt okoztak: a nagyobb kaliberű lövegek gyakran besültek, megrepedtek vagy egyszerűen szétrobbantak húzamos használat közben. Erre a meghibásodásra nemcsak az Armstrong-ágyúkon rendszeresítették a *huzagolást*, hanem a Whitworth-rendszerűeknél is (*hatszögletű furat*, 1857). A *Whitworth system* korai jó eredményei ellenére sem vált be. Jó szemmel vette észre Kossuth, hogy a *Morning Chronicle* elemzése nem alaptalan kötekedés csupán, amit (esetleg) a konkurens cég szít.

Mednyánszky nyilván gondosan és lelkiismeretesen utánanézett Kossuth utasításai alapján a kérdéses ágyúk jó és rossz tulajdonságainak, hiszen Kossuth egyik leglojálisabb társa volt az emigrációban. Neki szól a paksamétában található második, háromoldalas kondoleáló levél, mely Torinóban kelt 1863. március 21-én, s melyben Mednyánszkyt vigasztalja Kossuth, hogy „örangyalát”, azaz feleségét elvesztette. Ez a levél angol fordításban maradt fenn, 1868. október 30-i dátummal. A fordítás Mednyánszky munkája, s a kézírás is az övé. Mednyánszky Sándor angol nőt vett feleségül, George Birkbeck lányát, kinek fivére William Lloyd Birkbeck, a magyar ügy lelkes apostola volt (ahogy ezt Kabdebó Tamás tüzetesen ismerteti *Pulszky-monográfiájában*, 1979), s aki jól ismerte Pulszkyt – nevét Tanárky Gyula is említi naplójában.

És itt kitérőt kell tennünk Mednyánszky Sándor honvéd ezredes személyével kapcsolatban, akiről a nem mindig hálás utókor valahogy megfeledkezett: noha Szinnyei és nyomán a RÉVAI NAGY LEXIKONA részletesen ismerteti eseményekben bővelkedő életútját. A szerteágazó Mednyánszky családdal kapcsolatos zűrzavart elsősorban a jól ismert festőművész, Mednyánszky László (1852–1919) okozza, aki nem is kortárs, viszont azonos nevű azzal a Mednyánszky László őrnaggal (1819–1849), akit a szabadságharc vértanújaként tisztel az utókor, mivel Haynau kivégeztette. Az ő öccse volt Mednyánszky Cézár (1824–1857), a honvédsereg táborigazgatója, akit halálra ítélték *in contumaciam*, s aki az emigrációban kilépett a papi rendből, kivándorolt Ausztráliába, majd visszatért Franciaországba, ahol nemsokára öngyilkos lett. Posztumusz ön-életrajza (*CONFESSIO OF A CATHOLIC PRIEST*, 1858) névtelenül jelent meg. A könyv létezéséről a hazai közönség csupán akkor értesült, amikor Ováry-Avary Károly közzétette fordításban (1930). Ezért nem csodálható, hogy nevét sem Szinnyei, sem a RÉVAI NAGY LEXIKONA nem ismerte. Az anonim angol kiadást a szóban forgó Anne Birkbeck és férje, a legidősebb Mednyánszky fiú tette közzé. Az eredeti kiadásból csupán a British Museum példánya ismert (s nekem jutott az elkésett kötelesség, hogy a nyomtatott katalógushoz az anonim könyvet áttegyem a szerző neve alá, valamikor a hatvanas évek közepén, amikor magyar szakreferens voltam). Szerencsénkre azonban Mednyánszky Cézár társa, Szumrák Ernő annotált példánya Budapestre került, és így jött létre a magyar kiadás. Mednyánszky Cézár alakját végül is mégiscsak Sárközi

György regényéből (MINT OLDOTT KÉVE, 1931) ismerte meg a nagyközönség, hiszen Sárközi regényéről a legkiválóbbak, köztük Bálint György, Halász Gábor, Márai Sándor, Németh László és Szabó Lőrinc írtak. Mednyánszky Cézár ausztráliai tartózkodásának körülményeit Kunz Egon tisztázta végérvényesen (BLOOD AND GOLD, 1969).

A legülösebb Mednyánszky líú, Sándor nevével valamikor az ötvenes évek végén találkoztam először a Birkbeck College menzája előtt lévő hirdetőtáblán. Ott hirdették ugyanis a „Mednyánszky Prize”-t, ami, úgy tudom, még ma is létezik. A kollégium-alapító George Birkbeck lánya, Mednyánszky Sándor 1863-ban elhunyt felesége hagyatékából adják ki évente; kis összegű, úgynevezett presztízsösztöndíj. Mednyánszky Sándor legrészletesebb életrajza a SZINNYEI-ben található. Ezek szerint a honvéd ezredes több sikeres hadművelet irányítója volt, és Klapka megbízottja, aki a komáromi kapitulánsoknak szabad elvonulást biztosított; ő tárgyalta Haynauval. Londonban megnősült, s a Birkbeck lánnyal együtt, illetve annak a nevéen írt könyvet Magyarországról: RURAL AND HISTORICAL GLEANINGS FROM EASTERN EUROPE, azaz KELET-EURÓPAI ÉLETKÉPEK ÉSTÖRTÉNELMI TALLÓZÁSOK (1854). Szinnyei szerint „Ezen munkáját tollba mondta nejének, és mivel nem akarta nyitvánosságra hozni, neje nevével nyomtatta a címlapra”. Iványi-Grünwald Béla szerint az „álnév”, Miss A. M. Birkbeck Miss A. [lexander] M. [ednyánszky]ként oldható fel, ami közös vállalkozásra utalt, hiszen Mednyánszky három-négy évi londoni tartózkodás alatt nem tanulhatott meg olyan jól angolul, hogy a szépírói érzékről tanúskodó könyv szövegét „tollba mondja nejének”. A könyvnek egyik érdekessége már a címében rejlik: Kelet-Európába helyezi Magyarországot. „Európa keleti felének” koncepciója angolul is jóval a „keleti kérdés” szönyegre kerülése után alakult ki, a Berliini Kongresszus (1878) idején, s főként a Balkánra értették. Érdekes az is, hogy a narrátor „egy angol utazó”, aki a forradalom után jár az országban (a szerző a címlap szerint nő!), s főként a *couleur locale* érdekli, viszont nincsenek érintkezési nehézségei a „bennszülöttekkel”. Később olyan élmények kerülnek a szabadságharcról a könyvbe, melyek csak résztvevőtől származhatnak. Legérdekesebb ismerőse a narrátornak Mrs. Hunvágy, aki elmondja „M. bárónő” történetét. Ez a három Mednyánszky fivéről szól: Sándor, László és Cézár története (149–153. o.). Innen tudjuk meg, hogy testvérek voltak.

A romantikus szabadsághős túlélte a jómódú Birkbeck lányt (akinek a halálozási dátumát rosszul adja meg Szinnyei: 1867-et ír 1863 helyett), s akinek a keresztnéve sem biztos (az Anne csupán feltételezés a szakirodalomban), hiszen a Mednyánszky-alapítvány prospektusa is óvatosan „Mrs. Mednyánszky”-ként emlegeti. Személyéről annyit tudunk meg, amennyi Kossuth kondoleáló leveléből kiderül. A viktoriánus fordulatokban gazdag levélben is átsüt az az odaadás, féltékeny figyelem, mellyel Anne Birkbeck körülrajongta férjét, pedig Kossuth, mint úrja, csupán angliai tartózkodása vége felé (tehát 1861-ben) ismerkedett meg vele.

Mednyánszky kitartóan hűséges maradt Kossuthhoz az emigráció ismeretes viszálykodásai közepette, nemhiába írta neki Kossuth a kondoleáló levélben: „Égy ilyen [ti. amilyen Mednyánszky né volt] feleség, egy ilyen vigasztaló és szerető angyal elvesztése a száműzetésben, olyan csapás, mely földi vándorútja hátralevő részét megkeserítendő, noha szilárd jellemét meg nem törheti... Isten áldja meg meg nem érdemelt megpróbáltatásai közepette, és adja Isten, hogy egészségét és erejét maradéktalanul megőrizze, mert a hazának szüksége leend rá, amikor a szabadulás órája üt.”

A negyvenhét éves megözvegyült honvéd ezredesre még egyszer volt szüksége Kossuthnak, a kiegyezés előtti tizenegyedik órában, amikor a porosz-osztrák háború idején ismét azt hitték, hogy „ütött a szabadulás órája”. Erről szól a paksaméta harmadik

dokumentuma, Mednyánszky Sándor négyoldalas, Londonban 1866. szeptember 24-én kelt, angol nyelvű autográf levele. A hangvételből kitűnik, hogy közeli barátához íródott, akivel szeretne még egyszer találkozni, mielőtt végleg elhagyja Angliát, ahová felesége halála után alig köthette valami. Mint „az öreg” egyik leghűségesebb embere, Kossuthhoz költözött Torinóba.

A levél a Felső-Sziléziában felállított Klapka-légió tevékenységéről számol be, melynek egyik agilis szervezője Mednyánszky Sándor volt. Talán ez a legérdekesebb levél a gyűjteményben, mert a Komáromból emelt fővel elvonuló kapituláns arról számol be alig palástolt büszkeséggel, hogy ismét hazája földjén állt fegyverrel a kezében (a Klapka-légió augusztus 3-án, egy hónappal a königgratzi döntő porosz győzelem után henyomult Trencsén megyébe), de az epizód arra is alkalmat adott neki, hogy elgondolkozzék az osztrák–magyar kiegyezés létjogosultságán. Mint emigránsmagatartásforma realitásérzékre vall: bebizonyosodott, hogy fegyverrel nem lehet tovább jutni, a járható út a kiegyezés, annak ellenére, hogy az osztrák–magyar unió egy egészséges és egy szétesőfélben lévő szervezet egyesülése lesz. A levelet teljes egészében közöljük, fordításban:

Nemrégiben tértem vissza sikertelen hadjáratomról a kontinensen. Az események túl gyorsan peregték a porosz hivatalnokoknak, nekünk bezzeg ólomlábakon másztak, s mire használható sereget toboroztunk, már az utolsó lövés is eldőrdült. Amit Klapkával tettünk a fegyverszünet alatt, azzal csupán fegyvereink becsületét mentettük meg, mintsem hogy hazánk függetlenségét helyreállítsuk. Felteszem, látta a magyarországi benyomulásunkról írt beszámolómat, mely a *Times*-ban jelent meg augusztus 17-én.

A 2000 főt számláló Magyar Légióna is Felső-Sziléziában állomásozik megfelelően elszállásolva. Noha a Légióna feloszlásának megkezdése e hó elejére volt tervezve, elutasításom előestéjén főhadiszállásunkra, Rakauba sürgöny érkezett a porosz hadügyminisztertől, mely további intézkedésig elnapolta a sereg leszerelését. Ennek oka, hogy az osztrák–olasz béketárgyalások lassan haladnak. Egyébként sem valószínűtlen, hogy a Légióna fegyverben marad még egy évig vagy talán tovább is, hogy minden lehetőségre készen álljon bármilyen háborús bonyodalom esetén a kontinensen. Ha történetesen Bismarck gróf, aki nagyon beteg – az ő gyakorlatias géniuszának tudható be a háború sikere –, időközben elhunyna, ez Poroszország politikai viszonyának jellegét Németországhoz, illetve talán egész Európához megváltoztatná. – Bárminő fordulat következék is be az események menetében, a mostani csalódásom nem növelte bizalmamat vagy hitemet Poroszország iránt; s azzal a búskomor eltökéltséggel csatolom le kardomat, hogy jelenlegi gazdájának többé aligha lesz szüksége rá hazája érdekében. Mert ezúttal, hosszú száműzetésem alatt először, kezdem azt hinni, hogy Ausztria és Magyarország között a kibékülés lehetséges, mivel az előbbi *in extremis* helyzetbe került, és vesztés maradna Magyarország erőteljes támogatása nélkül. Aligha kell mondanom, hogy nem vagyok a kompromisszumok és félmegoldások híve, és hogy mindig a legnagyobb szerencsétlenségnek tartanám, ha hazám életerős testét közjogilag Ausztria oszlásnak indult teteméhez kellene kapcsolni. Bismarcknak is ez a véleménye.

De elég a politikából.

„*Mundana quid sunt omnia?
Quam fuimus, umbra, somnia!*”*

* Kb.: „Polgárai e világnak, mik vagyunk? / Amik voltunk: árnyéklövagok, álomképek!”

Wheatley úréknál hallottam, hogy Malvernben időzik, s mivel úgy gondoltam, hogy hollétem érdekelheti Önt, ezért küldöm baráti soraimat. Csak rövid ideig tartózkodom Angliában. Egy hónap múlva megyek téli szállásomra, Nápolyba.

Szívesen hallanék Önökről. Gondolom, Londonban telelnék, s tavasszal átmennek Párizsba megtekinteni a kiállítást,* ami a leggyonyörkötöthnek ígérkezik, amit a világ valaha is látott.

Szívélyes üdvözlettel Mrs. és Miss Hentynek, abban bízva, soraim jó egészségben találják Önöket,
őszinte barátsággal

A. Mednyánszky

P. S. Most jut csak eszembe, hogy mivel a jövő héten egy ismerősömet kell meglátogatnom Birmingham mellett, egy kis kitérővel Malvern felé jöhetnék vissza, s abban a szerencsében részesülhetnék, hogy látnám Önöket a kontinensre való utazásom előtt. Ebben az esetben dr. Wilsonéknál szállnék meg. Még egyszer sok üdvözlettel és *au revoir*, ha erre mód van.

A levélben említett *Rakau* feltehetően *Trencsénrákó* (szlovák: *Raková*) tót falu német neve. A helység néhány kilométerre délre esik a Jablonka-hágótól, a Sziléziába vezető út mentén, közel a Mednyánszky család birtokaihoz. Itt állt tehát magyar földön a Klapka-légió. És itt döbbsen rá Mednyánszky Sándor, hogy az emigránspolitika utolsó fejezetét írják. Leccsatolta tehát kardját, és a kiegyezés után egy évvel végleg hazaköltözött. 1870-ben a szigetvári kerületben országgyűlési képviselővé választották. A következő évben újraválasztották, s haláláig az 1848-as párt tagja maradt. Belsőviszonya Kossuthal érdekes módon hazatérte után sem szűnt meg. (A családi kapcsolatot apró figyelmesek igazolják. Például „*A lipői turól, noha én indítottam útra, Uhlarik János Trencsén megyei képviselő küldötte, ki hallván, hogy ön szereti ezen tól csemegét, szíves készséggel szerezte azt meg a legjobb készítőitől*” – írja 1871. február 6-án Kossuthnak [OL Kossuth-gyűjt. I. 5310.]

Angol barátjának sorsdöntő órában írt tehát: elhatározta, hogy nem lesz tovább „ködlovag”. Bár rezignált és borongós hangulatú a levél. Hogy a Birminghamtól dél-nyugatra fekvő divatos fürdőhelyen, Malvernben (ásványvize ma is márka!) létrejött-e a körültekintő tapintattal felajánlott találkozás, nem tudjuk.

De ki is volt az angol barát, William Henty, akihez a levél íródott? Kiletének mozzanata vezet vissza az oxfordi grófságban nyugalomba vonult tanáremberhez, Peter Summers úrhoz, aki úgy tájékoztattott, hogy a családi dokumentumok szerint szépapjának, William Hentynek öt fivére volt. Az 1830-as években mind a hatan kivándoroltak Ausztráliába, és egyikük, Edward Henty (1809–1878), Victoria állam megalapítója (nevét az „angol SZINNYEI”, a *DICTIONARY OF NATIONAL BIOGRAPHY* szócikkben tárgyalja), Mednyánszky barátja, William viszont Tasmaniában volt gyarmatügyi titkár, onnan tért vissza Angliába 1863-ban, s Brightonban telepedett le. Summers úgy vélte, szépapja ekkoriban ismerkedett meg Mednyánszky ezredessel, de még valószínűbb, hogy a Birkbeck családdal már korábban is kapcsolathat állt, egyébként miért került volna a Birkbeck lány halála alkalmával Mednyánszkyknak kondoleáló Kossuth-levél angol fordításban a családi irattárba?

* Az 1867. évi párizsi világkiállítást

Nekem az az érzésem, hogy az 1866. szeptemberi találkozó Malvernben nem jött létre. Mednyánszky azonban két év múlva, 1868. októberében ismét Angliában járt, talán ügyeit végleg rendezni,* s ekkor meglátogatta William Hentyt is Brightonban. Bizonyíték erre a Brighton, 1868. október 21-i dátummal ellátott fényképe, mely Borsos József műtermében (*Országút 42. Volt botánikus kertben*) készült. A képről ápolt szakállú, pödört bajusztú, merész tekintetű középkorú férfi néz farkasszem az utókorral. Pár nappal későbbi dátumú (október 30.) Kossuth kondoleáló levelének a fordítása.

Ekkor beszélhetett Mednyánszky Hentynek az öreg, elmagányosodott Kossuthról, aki levelei és Szekfű szép esszéje szerint egyre nehezebben viselte a félreállítottságot, miután minden terve meghiúsult, „mert nincs többé külhatalom, melyet Magyarország függetlensége érdekelt”. Legjobban Klapkával való összekülönbözése bántotta. De egyébként is, szállingóznak haza az emigránsok a kiegyezés után. Ekkoriban határozza el, hogy a természettudományokkal köti le figyelmét: „Sok gond és még több baj nyomja lelkemet. Foglalkoznom kell, hogy a pillanatnyi önfeladásban enyhét találjak. Vonzalmaim a természet tanulmányozásához vezetnek... emberekkel nem társalkodom” – idézi Szekfű, aki fontosnak tartja, hogy magánéletének eseményeiről hírt adjon: „melyek a történelmi alak nagyságánál fogva számot tarthatnak mindenkor népe érdeklődésére, s melyekben nincs mit titkolni”. De hozzáteszi még valamit: „Titkolni csak egy szempontból lehetne az itt következőket, egy öreg ember szomorúságait: a nemzet érdekében, mely valószínű szeggyellhetné, hogy ilyen helyzetben hagyta azt, kinek nagyságát folyton ünnepelte...”

Mednyánszkyról is tudjuk, hogy hazatérése után haláláig szerkesztette a *Természet* című folyóiratot, és Kossuthal sűrűn levelezett, cikkeket kért tőle.** Brightonban beszélhetett William Hentynek arról, hogy Kossuthot főként a csillagászat érdekli. Talán együtt eszelték ki, mint két csínytevésre hajlamos gyermek, a „cserkészettét”, hogy csillagvizsgálásra alkalmas teleszkóppal lepjék meg Kossuthot.

Úgyzólván semmit sem tudunk William Hentyről, aki több mint harminc évig élt Ausztráliában mint állami hivatalnok, s most egy világhíradalom magas rangú tisztviselőjének kijáró megérdemelt jólétben töltötte napjait a tengerparti üdülővárosban. Ő is öregember lehetett, s Kossuth neve még a hatvanas évek Angliájában is mágikus hatást gyakorolt az angolokra. Tény az, hogy a csillagászathoz oly elkerülhetetlenül fontos teleszkópot felajánló levél nemsokára elment Torinóba, mert november 29-én Kossuth azonnal válaszolt is, hosszú, négyoldalas levélben, a jól ismert fekete keretes levélpapíron és borítékban, a borítékon a mai napig sértetlenül megmaradt s szintén jól ismert, kost ábrázoló címeres, fekete viaszpecséttel.

* Egyik Kossuthhoz írt levele szerint még egyszer készült Angliába: „Júni [1871] Májusban keetlen leszek magam ügyeit elintézésre végezt Londonba és Edinburghba utazni.” (O1, Kossuth-gyűjt. i. h.) Ennek az útnak, ha valóban sikerült, a részleteiről nincsen tudomásunk.

** Egy Kossuth-szöveg megjelenéséről van biztos tudomásunk. Ez névtelenül és a szerkesztő kommentárjával jelent meg a *Természetben* (1870/3:35–38), NEMZETI SOR, KVI FOLDON FÉLŐ HAZÁNKÉPÉNEK EGYIK PESTI KARAVÁJHOZ ÍRT LEVÉLEMRŐL címmel. (A cikket lényomásolatban és Mednyánszky Sándor 1869 és 1871 között Kossuthhoz intézett öt levelének a lényomásolatával már cikkem megírása után Deák Ágnes szegedi történetíró juttatta el hozzám Londonba, amiért itt is köszönetet mondok.) Hogy az anonim cikk szerzősége már a kortársak előtt sem volt titok, az a szerkesztő (Mednyánszky Sándor) bevezetéséből világos: „...nem titkolhatjuk el avonunket afülött, hogy a kir. magy. természettudományi társulat újabb időheni szerény működése oly hecsült személység által is jügyelenre méltó és méltánstundónak találattik, mint küül e sorok erednek.” Mednyánszky ugyanis Kossuthnak két hozzá intézett magánlevelét kivonatolja, melyben Kossuth „a tudomány magaslátuának... hiányát” bírálja a hazai tudományosságban.

William Henty úrnak
Brighton

22 via di Angennes
Torino, 1868. nov. 29.

Kedves Úram!

Az Ön f. hó 26-i kedves levelét, melyet éppen most kaptam kézhez, a kellemes, de egyben fájdalmas meglepetés elegyes érzelmével olvastam.

Kellemes volt a meglepetés, mert úgy véltem, hogy talán néhány közelebbi barátom kivételével egész Angliában réges-rég elfeledtek rólam. Az Ön figyelmessége azonban örvendetes bizonyítéka annak, hogy még mindig kedves emlékezetükben tartanak azon nemes honban, amely hosszú esztendőkre nem csupán menedéket és oltalmat adott hontalan fejeknek, de tapintatosan bőkezű együttérzéssel oly mértékben enyhíté balsorsomat, melyhez hasonlót csupán nagy ritkán tapasztalhat száműzött.

És kénytelen vagyok beismerni, hogy az Ön által felajánlott bizonyíték a vigasz fény-sugaraként hatolt magányos életem borújába.

Szívem hálatelt és legszebb érzéseivel köszönöm Önnek.

Mindazonáltal azt is meg kell vallanom, hogy az Ön baráti levelének vétele annyiban fájdalmas meglepetést is okozott, amennyiben az Ön kedves ajándéka privát kedvteléseimre vonatkozik, s ez csupán valakinek (úgy vélem, tudom, kiről van szó) az illetéktelen indiszkréciójából eredezhetett, ami miatt orcámat a szégyen pírja fedi, s amiről kijelenthetem, hogy visszaélés a bizalmammal.

Valóban, hogyan is juthatott volna az Ön tudomására némi indiszkréció nélkül, hogy én, hasonlóan Sir Humphrey Davyhez, *AZ UTAZÁS VIGASZA ÉS EGY FILOZÓFUS VÉGNAPJAI** című munka szerzőjéhez – a sanyarú balsors csapásai közepette, melyek politikai pályámon és magánéletemben egyaránt osztályrészül jutottak, a természet-filozófia tanulmányozásában egyaránt előszeretettel fordítom tekintetemet a végtelen égbolt irányába, hogy mulandóságom túli hitet és reményt mérítsek az örökkévalóság csalhatatlanul működő törvényeinek fűrészéséből?

Hogyan is gyaníthatta volna Ön ezen indiszkrét beavatkozás nélkül, hogy szemlélődéseim közben alkalom adódott a szükséges eszközök beszerzésére való képtelenségem miatt sajnálkoznom?

Különösképpen az a gondolat sújt le, hogy ha Ön nem volna olyannyira kedves, mint erről levele árulkodik, gyanakvással tekinthetne egy harmadik személynek privát passziómba való beavatkozására, s ezt a körmönfont koldulás eszközének tekinthetné, véelve, hogy ez nekem nem teljesen ismeretlen terület.

Biztosíthatom Önt, hogy erről szó sincs. Igazán alig találok szavakat, melyek kellőképpen kifejeznék felháborodásomat, érzéseimmel és elveimmel olyannyira ellentétben áll az ügy.

Végül, midőn a legnagyobb mértékben értékelem az Ön kegyes ajánlatának nagylelkű indítékát, és biztosíthatom forró hálaérzésemről, ugyanakkor a leghatározottabban visszautasítom az Ön értékes ajándékának elfogadását.

Helyes vagy nem, ez az elvi álláspontom, mely nem tűr ellentmondást.

Ha valaha is kötelességemet kellett teljesítenem mint hazafi vagy férj és családapa, és nem állottak rendelkezésemre a szükséges anyagi erőforrások, nemcsak hogy hozzás nélkül megragadtam a bárki által felém nyújtott segítő kezét, de még azt sem szégyelltem, ha kérnem kellett.

* Sir Humphrey Davy (1778–1829) említett könyve posztumusz jelent meg 1830-ban.

Ami viszont személyemet illeti, soha senkitől a világon a legparányibb ajándékot sem fogadtam el. És soha nem is fogok. Mert elveim közé tartozik, hogy ne fogadjak el olyan szívességet, amit nem vagyok képes viszonzni.

Ez az elv vezérelte viselkedésemet egész életemben. Minden körülmények között ragaszkodtam hozzá magánkapcsolataimban éppúgy, mint nemzetek (heleértve a magamét is) és uralkodók vagy királyok esetében.

Ezt az elvet fel nem adhatom. Ez függetlenségem sarokköve, az egyetlen jó szomorú életemben.

Habár elutasítom az Ön ajándékának elfogadását, biztosíthatom, hogy kedves figyelmességének emlékéi őszinte hálaérzettel örökre megőrzöm emlékezetemben.

Mindezek biztosítása mellett engedje meg, hogy tiszteletem jeléül úgy írjam alá nevemet, mint az Ön leghűségesebb és legőszintébb

Kossuthja

Hát igen, ez a levél egy megbántott Jupiter mennydörgése az Olümposzról, kifogástalan retorikájú, gondosan cizellált, viktoriánus angolsággal megírt. Noha némi örömet fejez ki fölött, hogy Angliában még nem feledkeztek meg róla, de leginkább egy legbensőbb énjében megbántott öregember pironkodik amiatt, hogy Mednyánszky „kibeszélte” magánéletének legrejtettebb titkát, azt, hogy *hobbyja* van, ami nem méltó államférfihoz, hanem csak öregemberhez. Mert államférfi ne az eget titkait lükkesse, még akkor sem, ha nemcsak a „*vert hadak*”, de a „*vakmerő remények*” is elhagyták.

Igy a szép, rezesen csillogó teleszkóp megmaradt a Henty család birtokában, s emberöltőkkel később éppen Summers úr adományozta annak az iskolának, ahol a harmincas években tanított. Később mégis lett Kossuthnak teleszkópja, mellyel a kifürkészhetetlen eget kémlelte.*

Az angol gyártmányú, rézből készült műszer megmaradt tehát legendának a Henty családban, azzal a dedikált fényképpel, melyet az ajándékozást elhárító Kossuth levelehez mellékel.

Summers úr, amikor összecsomagolta az íróasztalán kitéregetett leveleket és fényképeket, mivel úgy érezte, mindent elmondott velük kapcsolatban, amit tudott vagy akart, tűnődve szívta pipáját. Látszott azonban, valami mondanivalója még maradt. „Nekem úgy tűnik, hogy az ön hazájának múlt századbeli emigránsai korrekt úriemberek (*proper gentlemen*) voltak, nemdehár?” – mondta egy idő után, s elhallgatott. Mivel nem tudtam megítélni, hogy tényleg vár-e választ, inkább én is hallgattam.

Ez Kossuth angol teleszkópjának hiteles története.

* Kossuth teleszkópja jól látható egyik öregkori fényképén a háttérben. Ez egészen biztosan nem a Henty-léle, visszaütöttségű látás, mint erre Mednyánszky egyik leveléből fény derül: „*Megszállom, nehezemre esett, hogy szegény társaságnak kikapta a Luupaszt. Igaz, nem sokat használt, de szívesen meg is hízta magát akár mily zugban és ő is mint gazdája bizony orvultak, ha Kormányzó Úr őt használta mint érintkezési médiumot a torva égitestekkel. De ha a telescope csakugyan alkalmatlan, Isten neki, elvethetem magammal az első alkalommal amit Turinba eljutok. Addig pedig már csak tessék őt valahogy megítélni.*” (Ol. Kossuth-gyűjt. I. 5316.) Hogy ez a teleszkóp azonos-e a fényképen láthatóval, ma már kideríthetetlen. Az viszont kétségtelen, hogy Mednyánszky elökéltsege, mellyel használható teleszkópot kívánt Kossuth „hobby”-jához biztosítani, az angliai teleszkóp ügyének kudarca után sem lankadt. Tánoríthatatlanul tűrte az „öreg” szeszélyeit, aki gyakran panaszkodott neki rossz idegállapotáról: „*Mély szomorúsággal tölti el lelkemet utolsó levelének azon része, melyben növekvő időségi bajjával tesz említést*” – írja Kossuthnak 1871. március 26-án a lentebb idézett levélben. Találgatásnak tűnik annak felvetése, hogy éppen ezt az „*alkalmatlan*” eszközt kívánta-e kicserélni a Henty által 1868-ban felajánlott, csillagvizsgálásra alkalmas teleszkópra, melyet azonban Kossuth nem fogadott el.